

УДК 339.922:94.314.745

Ігор Жолоб

Глобалізація та транснаціональна міграція

У статті здійснено критичний аналіз процесів транснаціональної міграції в епоху глобалізації. Розглянуто особливості міграції людських ресурсів у добу глобалізації на тлі процесів вільного пересування капіталу, знань та інформації.

Ключові слова: транснаціональна міграція, глобалізація, глобальне управління, мігрант.

The article presents the critical analysis of the processes of transnational migrations in the age of globalization. The peculiarities of migration of human resources in the period of globalization are investigated on the background of the processes of free movement of capitals, knowledge and information.

Keywords: Transnational Migration, Globalization, Global Governance, Migrant.

На сучасному етапі глобалізації міграція населення для багатьох держав стала важливим чинником їх економічного і соціального розвитку. Практично не залишилося країн, які тією чи іншою мірою не були б залучені до міграційних відносин. Різкий перехід до політики «відкритих дверей» в умовах невідповідності до широкомасштабних міграційних потоків законодавчої бази, всієї системи виконавчої влади, кадрового потенціалу, оснащення кордонів та іншого, привів до того, що держави, по суті, втратили контроль над процесами міграції. Таким чином, Україна, як і багато країн пострадянського простору, вступила в третє тисячоліття, не маючи концептуально обґрунтованої державної міграційної політики, яка б регулювала процес дотримання прав біженців, вимушених переселенців та інших категорій мігрантів.

У даний час міграція (транскордонна і внутрішня) досягла історично унікального рівня, формуючи особливу модель глобалізації, що включає відносно вільне пересування людей, грошей і товарів. Будучи одним з проявів процесу глобалізації, міграція в цілому робить позитивний вплив на соціально-економічний і політичний розвиток держав, сприяє інтеграції міжнародного співтовариства, культурному зближенню народів, розвитку продуктивних сил. Разом з тим, якщо міграційні процеси носять некерований характер, то рівень дотримання безпеки держав різко знижується. Крім того, неконтрольована міграція не дозволяє забезпечити захист прав самих мігрантів, що необхідно враховувати сьогодні, оскільки світова спільнота зіткнулася з небувалим розмахом терористичних загроз.

Аналіз різних аспектів міграції, зокрема вивчення правового статусу мігрантів, особливості боротьби з нелегальною міграцією представлений в роботах Г. Алексєєва, Л. Андріченко, Т. Балашова, Ф. Васильєва, Є. Галуза, С. Прудника, Т. Хабрисєва та ін. Разом з тим, у працях цих авторів відсутній комплексний аналіз проблем державного регулювання управління у сфері реалізації міграційної політики.

Сьогодні глобалізація зруйнувала ізоляцію локальних співтовариств, збільшила потік інформації про якість життя в країнах Заходу, породила заздрість і бажання «бідняків», хоча б мінімально, наблизитися до подібного рівня споживання, стимулювавши тим самим міграцію в економічно розвинені держави. Міграція в умовах глобалізації за всієї зовнішньої стихійності може мати досить організований характер, як з погляду стимулювання прийняття людиною рішення про своє переселення, так і з позиції підтримки процесу адаптації й пристосування мігранта на новому місці проживання. Структурами, зацікавленими в активізації міграції, в державах, що розвиваються, можуть бути уряди, а також деякі нелегітимні організації (організовані злочинні групи, клани, радикальні організації, релігійні секти та інші). Їх можна назвати акторами міграційного процесу [1, с. 15–16].

В. Е. Подшивалов вважає, що міжнародна міграція в умовах глобалізації – це організований, розгалужений міжнародний бізнес, який володіє величезними коштами, маніпулює сотнями тисяч робочих місць по всьому світу й керує мережею організацій та інститутів, у кожного з яких є свій діловий інтерес у даному бізнесі [5, с. 185–186].

Урядами, які стимулюють міграцію громадян за кордон, звичайно рухає прагматизм – таким способом можна хоча б частково зняти соціально-економічну й демографічну «напруженість» у суспільстві, не інвестуючи при цьому значні кошти в соціальні програми, політику зайнятості населення, систему освіти, охорони здоров'я, соціального обслуговування. Іноді не останню роль відіграють і геополітичні амбіції, і прагнення знайти нові ресурси й ринки збуту.

Відомі факти з історії цілого ряду країн, коли за активним переселенням мігрантів випливала економічна експансія, а потім і відторгнення території, в результаті політичного або військового втручання (територіальні захоплення англійців, голландців і французів у Північній Америці, відторгнення США території Техасу в Мексиці). На перший погляд, така схема розвитку подій у сучасному світі виглядає щонайменше архаїчною і навряд чи реалізованою, але в епоху глобалізації з'являються зовсім інші механізми впливу – економічні й фінансові важелі, а роль міграції та мігрантів у здійсненні глобальних геополітичних проектів, як і раніше, залишається досить важливою.

Щодо цього найбільш характерною видається ситуація в Китаї, де останніми роками спостерігається бурхливе економічне піднесення. Існує навіть концепція єдиних націй («чжунхуа миньцзу»), що є невід'ємним елементом зовнішньої політики держави. Уряд країни проводить чітке розмежування між державними й національними інтересами: перші стосуються суверенітету Китаю, а другі – єдиної нації, ареал поширення якої набагато масштабніший за територіальні кордони. Тому, говорячи про Китай, як про «великий простір», насамперед, варто мати на увазі, що китайці розуміють його як багатовимірний. Пекін «збирає землі», об'єднує нації, причому така політика розрахована на довгострокову перспективу. Китайська діаспора – «хуацяо», що сьогодні нараховує близько 550 тис. осіб у Європі, приблизно 3,1 млн. – в США й Канаді, близько 500–800 тис. осіб – у Росії, кілька мільйонів у країнах Південно-Східної Азії, Австралії й Океанії, являє собою реальну основу втілення геополітичних планів. У деяких країнах Південно-Східної Азії китайцями фактично реалізований механізм економічної експансії через зміну етнічного складу населення [6, с. 29].

Сьогодні в Сінгапурі китайці становлять близько 80% населення, в Малайзії вони – другий за чисельністю етнос (понад 5,1 млн. осіб), у Таїланді – приблизно 10,4% населення, в Індонезії – 2,6%. Закритість та ієрархічність китайських громад дала змогу китайцям зберегти свою етнічну

ідентичність. Китайці не тільки не «розчинилися» серед інших етносів, а й створили свій паралельний світ бізнесу, більша частина якого спочатку перебувала в тіні, але згодом фактично взяла під контроль економіку Сінгапуру, Індонезії, Таїланду, Філіппін.

Китайські квартали («чайна-тауни») досить поширені в багатьох великих містах США (Сан-Франциско, Лос-Анджелес, Нью-Йорк), Канади і Європи. В Канаді етнічна присутність китайців особливо помітна в західній провінції Британська Колумбія. Тут китайська імміграція вже підштовхнула розвиток економіки, активізувавши попит на ринку нерухомості й стимулювала східно-азіатську економічну динаміку. За прогнозами соціологів, чисельність етнічних меншин, що становить близько третини населення Торонто, може збільшитися до 50%. У Ванкувері частка невеликого населення зростає до 40%, у Монреалі, Оттаві, Віндзорі, Вінніпезі, Калгарі й Едмонтоні – до 20% – 30%.

Згідно з результатами опитувань близько 70% канадців ставляться до китайців досить лояльно, проте на межі «чайна-таунів» виникають ознаки соціальної напруженості, відбувається зіткнення цінностей. Канадське суспільство, орієнтоване на соціальну рівність і справедливість, болісно реагує на консервативний поворот у внутрішній політиці держави й поглиблення майнової диференціації. Не мова й не кольори шкіри іммігрантів з Гонконгу й Тайваню, а їхня звичка виставляти напоказ своє багатство породжує відчуження. Китайські мігранти, купуючи невеликі будинки в дорогих районах Ванкувера й Торонто, зносять їх і будують нові. У підсумку з'являється маса будинків, які не вписуються у звичний ландшафт канадських міст.

Останнім часом консалтингові фірми, які обслуговують заможних іммігрантів з Гонконгу й Тайваню, намагалися довести до свідомості своїх клієнтів, що таке будівництво може тільки посилити відчуження мігрантів від сусідів. Міська влада Ванкувера навіть була змушена заборонити вирубку більше одного дерева на рік без спеціального на те дозволу. Іммігранти сприйняли цю постанову не як екологічну, а як етнічну, інспіровану місцевими білими англосаксонцями й спрямовану проти новоявлених багатих китайців [7].

Деякі аналітики вважають, що сучасний Китай зацікавлений в еміграції громадян і зростанні кількості «чайна-таунів» у різних країнах, а окремі експерти навіть звинувачують Пекін у використанні етнічних угруповань для розширення своїх «експансіоністських інтересів».

Незважаючи на те, що, на думку ряду вчених, у найближчі 10–15 років китайська міграція не створить відкритої реальної загрози, вони визнають, що взагалі ж КНР не має на меті особливої необхідності відкрито загрозувати будь-якій державі. «Великий» Китай будується передусім економічним шляхом: – накопичивши значні валютні резерви, країна приступила до експорту капіталу. Ця політика заохочує поступове створення міцних економічних й інших зв'язків, для яких далеко не завжди необхідна політична інтеграція [4, с. 38].

Нелегітимні структури також зацікавлені в активізації міграції. З одного боку, вони давно отримують надзвичайні прибутки за рахунок транспортування й працевлаштування мігрантів, використовуючи їх як кур'єрів для доставки наркотиків, зброї й нелегальних товарів, розширюють територію й сфери своєї діяльності, а з іншого, – мають власні геополітичні амбіції. Виявляється, що реалізація ідей експансії на більш розвинені території й суспільства має шанси для реалізації не стільки на державному рівні, скільки на рівні нелегітимних структур. Наприклад, радикальна Європейська

арабська ліга в деяких європейських державах відкрито виступає з вимогою офіційного припинення політики інтеграції іммігрантів-мусульман у суспільство, перетворення арабів у «рівноцінний» етнос, надання арабській мові статусу державної, а ісламу – ролі офіційної релігії, необхідних квот для мусульман у навчальних закладах і державних установах. За деякими даними, члени ліги близькі до терористичної організації «Хезболлах» і ставлять своєю метою створення в Європі арабської держави.

Почасти реалізація цих планів уже розпочалася. Так, у пресі повідомлялося про те, що влада Антверпену «догралася до справжньої катастрофи»: активісти Європейської арабської ліги створили в місті, по суті, паралельні структури влади – «громадську міліцію», яка складається з молодих марокканців, які нарівні з місцевою поліцією патрулюють мусульманські міські квартали, спостерігаючи за «правильністю» дій поліцейських. Так звані міліціонери вже ходять по кварталах з плакатами типу: «Погані поліцейські, Європейська арабська ліга стежить за вами» [7].

У Великій Британії відкрито діють сім радикальних ісламістських організацій, які нараховують, за різними оцінками, 130–180 тис. осіб. Деякі з них тісно пов'язані з терористичними угрупованнями. Як свідчать фахівці, приблизно дві третини ісламістських сайтів, що виступають із закликами до релігійної нетерпимості, підтримуються саме з Великої Британії.

Як засвідчила трагедія у вересні 2001 р. у США, а також події в Ізраїлі, Чеченській Республіці, в Югославії, арабські іммігранти активно рекрутуються радикальними угрупованнями для здійснення терористичних актів і диверсій, ведення бойових дій. Приміром, американські спецслужби в 1995 р. заарештували у штаті Північна Кароліна братів Хамуд, які збували величезні партії контрабандних сигарет. На зароблені ними кошти (близько 7,5 млн. доларів) закупувалися вибухівка, прилади нічного бачення, міношукачі для бойовиків «Хезболлах». Хоча спецслужби й установили непричетність проживаючих у країні підприємців-арабів до терактів 11 вересня 2001 р., однак відомо, що терористи, які діють на Близькому Сході, одержують з Америки від 20 до 30 млн. доларів. Якими сумами поповнюють подібні «сірі» схеми щорічний 100-мільйонний бюджет «Аль-Каїди», невідомо [6, с. 51].

Крім цього, мігранти нерідко використовуються злочинними угрупованнями як живі «контейнери» для доставки наркотиків на Захід. Держдепартамент США вважає, що великим постачальником наркотиків на світовий ринок є нігерійська мафія, члени якої вирізняються спритністю, гнучкістю, взаємною відданістю. Організовані злочинні групи використовують новий метод транспортування наркотиків – «кулеметний», коли одним рейсом звичайно слідує кілька наркокур'єрів. Наприклад, тільки в Римі упродовж одного місяця 1999 р. серед пасажирів двох літаків з Карачі було затримано відповідно 15 і 18 кур'єрів, що працювали на нігерійські банди [5, с. 187].

Майже на потік поставлений бізнес із доставки й використання праці нелегальних мігрантів з найбільш розвинених економічно держав. Створені великі злочинні групи, які спеціалізуються на трафіку мігрантів. Сам же трафік став не просто серйозною, а й глобальною проблемою. За оцінками ООН, на торгівлі людьми організовані злочинні групи заробляють щорічно 3,5 млрд. доларів. На думку британського журналу «Economist», доходи тіньових структур від перевезення нелегальних мігрантів становлять близько

5–7 млрд. доларів на рік, а, за підрахунками експертів УВКБ ООН, подібний бізнес приносить не менше 7 млрд. доларів чистого щорічного прибутку. Згідно з даними голови Палати депутатів Італії Л. Віоланте, прибутки тіншового бізнесу від торгівлі людьми обчислюються приблизно 5 млрд. доларів на рік, причому його жертвами стають переважно діти, жінки й вимушені мігранти [7, р. 41].

Нелегальне транспортування людей безпосередньо пов'язане з таким злом, як незаконне всиновлення дітей, торгівля дівчатами й жінками з подальшим залученням їх до проституції, незаконна торгівля людьми для пересадження органів. Сьогодні, приміром, ринок сексуальних послуг країн Північної Америки, Європи й Азії насичений жінками з держав, що розвиваються. За деякими даними, з 200 тис. повій у Німеччині – 75% жінки, які прибули з інших країн, у Великій Британії з 80 тис. – 50%, в Італії з 50 тис. – 90%, у Франції з 30 тис. – 60% іммігрантки [3, с. 72].

Сучасні дослідники виділяють кілька хвиль міграції серед жінок-жертв работоргівлі. Першу хвилю становили тайські й філіппінські іммігрантки, другу – домініканські й колумбійські, третю – ганські й нігерійські, четверту – жінки з Центральної й Східної Європи (насамперед з Росії, України, Молдови). Таку тенденцію підтверджує й Міжнародна організація з міграції (МОМ). Відповідно до одного з її звітів, кількість слов'янських жінок, перевезених у Бельгію, Нідерланди, Польщу й Швейцарію, перевищила традиційні «поставки» африканських, південноамериканських й азійських жінок. Наприклад, у 1994 р. 17% «артистичних» віз, виданих танцівницям владі Швейцарії, одержали росіянки [1, с. 73].

Контрабандисти, що заробляють на нелегальній імміграції чималі гроші, вибудували своєрідні «технологічні ланцюжки»:

спеціально підготовлені агенти розписують потенційним мігрантам всі принади життя в Європі. «Ефективний маркетинг нелегальної міграції серйозно збільшує її масштаби: не було б поставленої на потік реклами, нелегальна міграція не була б головним боєм Європи», – вважає Зорін А. [2, с. 35].

Отже, в умовах глобалізації зростає роль нелегітимних акторів в організації міграції населення. Без сумніву, це негативна тенденція, так би мовити, витрати глобалізації: міграція йде в тінь, де неможливо проконтролювати її масштаби й захистити права мігрантів. У остаточному підсумку це зумовлює не тільки обмеження прав окремих людей, які потрапляють у залежність від організаторів подібної міграції, а й безпеки цілих держав.

1. Архипов Ю. А. Міграційна ситуація та її вплив на ситуацію в країні і регіоні / Ю. А. Архипов // Міграція і внутрішня безпека. Аспекти взаємодії. Збірник матеріалів ІХ Міжнародного семінару з актуальних проблем міграції (23–24 червня 2003 р., Москва). – М., 2003. – С. 39–42.
2. Зорін А. Міграція: невелике переселення народів / А. Зорін / Політика і суспільство. – 2009. – № 2. – С. 35.
3. Іноземцев В. Л. Імміграція / В. Л. Іноземцев // Соціологічні дослідження. – 2003. – № 4. – С. 72–73.
4. Клейменов М. П., Шамков С. В. Коментарий к Глобальной программе борьбы с незаконной миграцией / М. П. Клейменов, С. В. Шамков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crime.vl.ru/docs/books/book_3.htm.
5. Миграция населения: теория и практика исследований / Под ред. О. Д. Воробьевой. – М.: Внешторгиздат, 2001. – С. 60–63.
6. Подшивалов В. Е. Незаконная миграция: международно-правовой подход / В. Е. Подшивалов // Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 185–192.
7. Faist T. Volume and Dynamics of International Migration / T. Faist. – Oxford.: Oxford University Press, 2000. – P. 33.

УДК 130.2:316.722

Сергій Конча

Проблематика природи етногенезу на тлі теорій багатоваріантності історичного розвитку

Аналізується місце етнічного фактору та аспектів етногенезу в історіософських теоріях поліваріантності історичного розвитку (Н. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі, Л. Гумільова). Стверджується, що етнічні формації, поряд з цивілізаційними, мають розглядатися як суб'єктивні втілення варіантів історичного поступу.

Ключові слова: історичний розвиток, цивілізація, суспільство, етногенез, етнос.

The place of ethnic factors and aspects of ethnogenesis in historiosophical theories of multivariate character of historical development (by N. Danylevsky, O. Spengler, A. Toynbee, L. Gumilev) are analyzed. It is concluded that ethnic formations, together with civilization ones, should be considered as subjective embodiment of variants of historical process.

Keywords: historical development, civilization, society, ethnogenesis, ethnos.

Серед спроб з'ясувати природу і сутність історичного процесу, філософськи осмислити зміст історії людства далеко не останнє місце займають теорії, що трактують історію людства не як цілісний одновимірний процес, а як сукупність певної кількості шляхів незалежного і неповторного розвитку. Ці теорії більше відомі як «цивілізаційні» (або «плюрально-циклічні»), однак акцент на понятті «цивілізація», при загальній розмитості змісту самого терміна, буде неточно відображати наповнення тих явищ, про які йтиметься далі. Тому прийнятнішим для контексту даної роботи буде термін «поліваріантність (багатоваріантність) історичного розвитку», під яким будемо розуміти його плюральний характер.

Система поглядів, розвинутих згодом в теорію поліваріантності, уперше була запропонована у працях Генріха

Рюкєрта [9] та Ніколая Данилевського [8]. На височині самодостатньої й вагомий філософської концепції підняв цю систему Освальд Шпенглер у знаменитому «Присмерку Європи» [23]. Нарешті, Арнольд Тойнбі у дванадцятитомній праці спробував всебічно обґрунтувати нове вчення, наповнивши його історичним фактажем та надати йому закінченого вигляду [19; 20]. Пізніші розробки на ту ж тему слугували лише коментарями, або уточнювали окремі позиції [15; 21].

Н. Данилевський одним з перших наголосив на відсутності загальнолюдських ідеалів, загальнолюдських релігій, культури і цивілізації, отже, на думку автора, немає сенсу і поняття загальнолюдської історії [8, с. 79–87]. Одиницею історичного споглядання та виміру розвитку може бути тільки певна спільнота, яку теоретик назвав «культурно-історичним типом». Кожен такий тип починає свій розвиток в незвіданих глибинах минулого, поступово і повільно